

O'ZBEK TILIDA ZAMONAVIY SO'Z YASALISHI VA YANGI LEKSIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHI

Usmonov Ravshan Pulatovich

Kitob tumanidagi 70-son umumiy ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi zamonaviy o'zbek tilida yangi so'z va leksik birliklarning shakllanish jarayonlari, so'z yasashining faol usullari hamda jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy o'zgarishlarning lug'at tarkibiga ta'siri tahlil qilinadi. O'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yangi so'zlar hosil qilish, affiksatsiya, kompozitsiya, qisqartma va semantik usullarning zamonaviy faolligi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, boshqa tillardan o'zlashayotgan birliklarning o'zbek tili leksik tizimiga moslashuvi va yangi terminlarning shakllanishi masalalariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, so'z yasalishi, yangi so'z, neologizm, leksika, affiksatsiya, qo'shma so'z, termin, o'zlashma.

СОВРЕМЕННОЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ И ПОЯВЛЕНИЕ НОВЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

Усмонов Равшан Пулатович

Учитель общеобразовательной школы № 70 Китабского района

Аннотация: В тезисе рассматриваются процессы образования новых слов и лексических единиц в современном узбекском языке. Анализируются активные способы словообразования, влияние общественных, научно-технических и культурных изменений на лексический состав языка. Особое внимание уделяется внутренним возможностям узбекского языка и адаптации заимствованных слов.

Ключевые слова: узбекский язык, словообразование, новое слово, неологизм, лексика, аффиксация, заимствование, термин.

MODERN WORD FORMATION AND THE EMERGENCE OF NEW LEXICAL UNITS IN THE UZBEK LANGUAGE

Usmonov Ravshan Pulatovich

Teacher at General Education School No. 70, Kitob District

Abstract: This thesis examines the formation of new words and lexical units in the modern Uzbek language. It analyzes productive word-formation methods and the influence of social, scientific, technological and cultural changes on the vocabulary of Uzbek. Particular attention is paid to the internal resources of the Uzbek language and the adaptation of borrowed lexical units.

Keywords: Uzbek language, word formation, new word, neologism, vocabulary, affixation, borrowing, terminology.

Kirish: Til jamiyat bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Jamiyat taraqqiyoti natijasida yangi tushunchalar, kasb-hunarlar, texnologiyalar, ijtimoiy munosabatlar va ilmiy yo'nalishlar paydo bo'ladi. Yangi tushunchalarni nomlash ehtiyoji esa tilning lug'at tarkibida yangi birliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Bugungi kunda globallashuv, raqamli texnologiyalar, internet, iqtisodiyot, ta'lim va ilm-fanning jadal rivojlanishi o'zbek tilining leksik tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada yangi so'zlar, terminlar, qisqartmalar va yangi ma'noda qo'llanayotgan mavjud birliklar tilimizda faol ishlatilmoqda.

Yangi leksik birliklarning shakllanishini o'rganish nafaqat o'zbek tilining bugungi holatini, balki uning rivojlanish istiqbollarini ham belgilash imkonini beradi[1.56-57].

Asosiy qism: So'z yasalishi til lug'at tarkibini boyituvchi asosiy vositalardan biridir. O'zbek tilida yangi so'zlar asosan affiksatsiya, kompozitsiya, semantik va boshqa usullar orqali shakllanadi. Ayniqsa,

affiksatsiya usuli o'zbek tilining so'z yasash tizimida mahsuldorligi bilan ajralib turadi.

Affiksatsiya usulida asos yoki negizga muayyan so'z yasovchi qo'shimcha qo'shib, yangi lug'aviy birlik hosil qilinadi. Masalan, raqamlashtirish, tadbirkorlik, axborotchi, dasturchi, loyihachi kabi birliklarda yangi tushunchalarni ifodalash ehtiyoji so'z yasash imkoniyatlari orqali qondirilmoqda.

Bugungi kunda -chi, -lik, -la, -lash, -lashtir kabi qo'shimchalar yangi birliklarni hosil qilishda faol ishtirok etmoqda. Ayniqsa, texnologik va ijtimoiy sohalarda yangi kasb va faoliyat nomlarini ifodalovchi birliklar ko'paymoqda.

O'zbek tilida yangi so'zlar qo'shma so'zlar orqali ham yuzaga kelmoqda. Jamiyat hayotida yangi predmet va tushunchalarning paydo bo'lishi ularni ixcham va aniq nomlash zaruratini tug'diradi. Shu asosda turli qo'shma birliklar shakllanadi[2.124-127].

Masalan, raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, masofaviy ta'lim, onlayn xizmat, videodars, elektron kutubxona kabi birliklar zamonaviy hayotning turli sohalarini ifodalashda faol qo'llanmoqda.

Yangi leksik birliklarning muhim manbalaridan yana biri – boshqa tillardan so'z o'zlashtirishdir.

Tarixan o'zbek tili arab, fors-tojik va rus tillari bilan faol aloqada bo'lgan bo'lsa, bugungi davrda ingliz tilining ta'siri kuchaymoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalari, biznes, marketing, ta'lim va ommaviy kommunikatsiya sohalarida ingliz tilidan kirib kelayotgan birliklar ko'paymoqda[3.45-55].

Biroq o'zlashma birlikning tilga kirib kelishi uni avtomatik ravishda adabiy til me'yorining to'laqonli birligi qilib qo'ymaydi. Yangi so'zning til tizimida mustahkamlanishi uning qo'llanish chastotasi, ma'nosining aniqligi, talaffuz va imlo jihatdan moslashuvi hamda keng kommunikativ ehtiyojni qondirishiga bog'liq. Shuningdek, mavjud so'zlarning yangi ma'noda qo'llanishi

ham zamonaviy o'zbek tilining rivojlanishida muhim jarayondir. Bunda yangi so'z yaratilmaydi, balki mavjud leksemaning semantik imkoniyati kengayadi. Tilshunoslikda bunday hodisa semantik taraqqiyot bilan bog'liq holda izohlanadi. Masalan, tarmoq, platforma, kanal, profil, sahifa, bulut kabi birliklar bugungi raqamli kommunikatsiya sharoitida an'anaviy ma'nolaridan tashqari yangi terminologik ma'nolarda ham ishlatilmoqda. Bu jarayon tilning yangi voqelikni o'z ichki imkoniyatlari orqali nomlash qobiliyatini ko'rsatadi [4.224-225].

Yangi leksik birliklarning shakllanishida ommaviy axborot vositalari va internetning ham roli katta. Ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan birliklarning ayrimlari qisqa vaqt ichida ommalashadi. Biroq ularning barchasi adabiy til me'yoriga birdek singib ketmaydi. Shu sababli yangi birliklarni ilmiy jihatdan o'rganish, ularning me'yoriyligini belgilash va lug'atlarda aks ettirish muhim vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek tilida yangi leksik birliklarning shakllanishi jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq tabiiy jarayondir. Ilm-fan, texnika, iqtisodiyot, ta'lim va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi o'zbek tili lug'at tarkibining muntazam ravishda boyib borishiga sabab bo'lmoqda.

Yangi so'zlarning yuzaga kelishida tilning ichki imkoniyatlari – affiksatsiya, qo'shma so'z yasash va semantik taraqqiyot bilan bir qatorda tashqi manbalar, xususan, boshqa tillardan o'zlashmalar ham muhim o'rin tutadi.

Shu sababli zamonaviy o'zbek tilidagi yangi leksik birliklarni ilmiy asosda tadqiq etish, ularning qo'llanish doirasi va ma'no xususiyatlarini aniqlash, imlo va talaffuz me'yorlarini belgilash hamda zamonaviy lug'atlarda tizimli aks ettirish bugungi o'zbek tilshunosligining dolzarb vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Hojiyev A. O'zbek tili so'z yasalishi. – Toshkent: O'qituvchi, 1989. –B 225.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. – Toshkent: Universitet, 2006. –B 345.
3. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005. –B 298.
4. Sayfullayeva R. va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. –B 400.
5. Mengliyev B. Hozirgi o'zbek tili. – Toshkent: Excellent Polygraphy, 2020. –B 256.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020. –B 344.